

ХУМАНИТАРНИ ПРОБЛЕМИ НА 61. КОНФЕРЕНЦИЈИ УДРУЖЕЊА ЗА МЕЂУНАРОДНО ПРАВО

1. У својој историји дужој од једног века, светско Удружење за међународно право (*International Law Association*)⁽¹⁾ се доста бавило хуманитарним проблемима у ширем смислу, као што су трговина робљем⁽²⁾, положај ратних заробљеника⁽³⁾, заштита цивилног становништва⁽⁴⁾, санкције за кршење ратног права⁽⁵⁾, екстрадиција⁽⁶⁾, кривични поступак⁽⁷⁾, оснивање међународног кривичног суда⁽⁸⁾, као и питања која су блиска сваком човеку, као што су држављанство⁽⁹⁾, неповредивост поштанских пошиљки⁽¹⁰⁾, социјално осигурање⁽¹¹⁾ и низ питања из области породичних односа под разним називима: породични односи⁽¹²⁾, породични имовински односи⁽¹³⁾, положај удате жене⁽¹⁴⁾, развод брака⁽¹⁵⁾, старање о деци⁽¹⁶⁾ и усвојење⁽¹⁷⁾. Удружење није могло да мимоиђе ни друга значајна питања о којима се и другде расправљало, као што су права мањина⁽¹⁸⁾ и право азила⁽¹⁹⁾. Иако је формално престало да се бави

(1) Првобитни назив је био: *Удружење за реформу и кодификацију међународног права (Association for the Reform and Codification of the Law of Nations)*. Назив је промењен на 17. Конференцији у Бриселу 1895. Удружење није трајало у време првог (1913—1920) и другог светског рата (1938—1946).

(2) На 11. Конференцији у Милану 1883.

(3) На 29. Конференцији у Портсмауту 1920. и 33. Конференцији у Стокхолму 1924.

(4) На 39. Конференцији у Паризу 1936. и 40. Конференцији у Амстердаму 1938.

(5) На 30. Конференцији у Хагу 1921.

(6) На 25. Конференцији у Будимпешти 1908, 27. Конференцији у Паризу 1912, 28. Конференцији у Мадриду 1913, 35. Конференцији у Варшави 1928.

(7) На 26. Конференцији у Лондону 1910.

(8) На 31. конференцији у Буенос Аиресу 1922, 33. Конференцији у Стокхолму 1924, и 34. Конференцији у Бечу 1926.

(9) На 23. Конференцији у Берлину 1906, 31. Конференцији у Буенос Аиресу 1922, 32. Конференцији у Лондону 1923, 33. Конференцији у Стокхолму 1924, 39. Конференцији у Паризу 1936, 44. Конференцији у Копенхагену 1950. и 46. Конференцији у Единбургу 1954.

(10) На 31. Конференцији у Буенос Аиресу 1922.

(11) На 31. Конференцији у Буенос Аиресу 1922, 34. Конференцији у Бечу 1926. и 36. Конференцији у Њујорку 1930.

(12) На 46. Конференцији у Единбургу 1954, 47. Конференцији у Дубровнику 1956, 48. Конференцији у Њујорку 1958, 53. Конференцији у Буенос Аиресу 1968. и 54. Конференцији у Хагу 1970.

(13) На 52. Конференцији у Хелсинкију 1966.

(14) На 31. Конференцији у Буенос Аиресу 1922. и на 32. Конференцији у Лондону 1923.

(15) На 24. Конференцији у Портланду 1907, 26. Конференцији у Лондону 1910, 37. Конференцији у Оксфорду 1932, 41. Конференцији у Кембриџу 1946, 42. Конференцији у Прагу 1947, 43. Конференцији у Бриселу 1948. и 44. Конференцији у Копенхагену 1950.

(16) На 49. Конференцији у Хамбургу 1960.

(17) На 50. Конференцији у Бриселу 1962. и 51. Конференцији у Токију 1964.

(18) На 30. Конференцији у Хагу 1921, 31. Конференцији у Буенос Аиресу 1922, 33. Конференцији у Стокхолму 1924, 34. Конференцији у Бечу 1926, 36. Конференцији у Њујорку 1930. и 37. Конференцији у Оксфорду 1932.

(19) На 51. Конференцији у Токију 1964, 52. Конференцији у Хелсинкију 1966, 53. Конференцији у Буенос Аиресу 1968, 54. Конференцији у Хагу 1970. и 55. Конференцији у Њујорку 1972.

већином ових питања⁽²⁰⁾, понекад из не много убедљивих разлога, а најчешће правдајући се потребом да се разматрају нова, актуелнија питања, Удружење је нека од њих морало и даље да задржи на свом дневном реду. Она се данас разматрају у новом виду, или као део ширих целина. То је, у ствари, одговор захтевима времена.

2. *Људска права*. То можда у највећој мери важи за људска права. Пошавши од свуда навођене забране трговине робљем као првог облика међународне заштите човека, Удружење је, преко држављанства, положаја жене и мањина, неповредивости поштанских пошиљака, дошло до савременог схватања људских права⁽²¹⁾. Разумљиво је да је под овим општим називом разматрана различита садржина. На првој конференцији после другог светског рата у Прагу (1947) разматран је извештај Херша Лаутерпахта (*Hersch Lauterpacht*) заједно с његовим нацртом Пакта о људским правима, израбеним још 1943.⁽²²⁾, али је тада усвојена резолуција обухватила такође сва најважнија питања из ове области: правни значај одредаба Повеље УН о људским правима, нарочито имајући у виду члан 2. (7) Повеље, овлашћења и организацију Комисије УН за људска права, разне видове примене Пакта, тумачење и извршење одредаба о људским правима из уговора о миру⁽²³⁾. На тој основи су за следећу конференцију припремљена два извештаја, Лаутерпахта о људским правима, Повељи УН и међународном пакту о људским правима, заједно с нацртом Пакта израбеним у мају 1948, и Ендрју Мартина (*Andrew Martin*) о људским правима у париским уговорима о миру⁽²⁴⁾. Иако је то било време расправа о нацрту будуће Свеопште декларације о људским правима, неспоразуми око тумачења одговарајућих одредаба уговора о миру, на почетку хладног рата, учинили су да Удружење практично престане да се бави овим питањем. Рад се наставља на предлог канадског огранка Удружења после резолуције Економског и социјалног савета УН 958 (XXXVI), после 51. Конференције Удружења у Токију (1964). Као да је Удружење променило став. Пред доношење Свеопште декларације о људским правима скинуло је људска права са свог дневног реда а ставило их је пред завршетак рада на међународним пактовима о људским правима. На дневном реду је било питање спровођења у живот људских права у чијем су оквиру посебно разматрана питања хуманитарних интервенција, односа опште и регионалне заштите и резерви⁽²⁵⁾. После 57. Конференције у Мадриду (1976) разматрају се питања једнаке примене људских права⁽²⁶⁾, регионалних проблема људских права, и Хелсиншке декларације и једнаке примене људских права⁽²⁷⁾, а после 60. Конференције у Монреалу (1982) људска права у време ванредног стања, питање које је до тада узгред додиривано⁽²⁸⁾. То је, у ствари, употпуњавање дотадањег рада.

Комитет за примену људских права поднео је 61. Конференцији, одржаној у Паризу од 26. августа до 1. септембра 1984, извештај који

(20) Подаци наведени према *International Law Association, Report of the Sixtieth Conference, Montreal 1982*, pp. 24—38. Недостају подаци за првих десет конференција.

(21) Под тим називом ово питање се појављује на 42. Конференцији у Прагу 1947. 43. Конференцији у Бриселу 1948., 52. Конференцији у Хелсинкију 1966., 53. Конференцији у Буенос Аиресу 1968., 54. Конференцији у Хагу 1970., 55. Конференцији у Њујорку 1972., 56. Конференцији у Њу Делхију 1974/75., 57. Конференцији у Мадриду 1976., 58. Конференцији у Манили 1978., 59. Конференцији у Београду 1980., 60. Конференцији у Монреалу 1982. и 61. Конференцији у Паризу 1984.

(22) Подробније *ILA, Report of the Forty-second Conference, Prague 1947*, pp. 13—63.

(23) *Op. cit.*, pp. vii—viii.

(24) *ILA, Report of the Forty-third Conference, Brussels 1948*, pp. 80—138.

(25) Критички осврт М. Milojević, *Les droits de l'homme et l'International Law Association*, «Jugoslovenska revija za međunarodno pravo», Nos 2—3/1970, pp. 292—309.

(26) Окончано на 59. Конференцији у Београду 1980. где су усвојена *Београдска минимална правила поступка за утврђивање чињеничног стања. ILA, Report of the Fifty-ninth Conference, Belgrade 1980*, p. 1.

(27) Окончано на 60. Конференцији у Монреалу 1982.

(28) *ILA, Report of the Fifty-eighth Conference, Manila 1978*, pp. 1—2, 139—140; — *Report of the Fifty-ninth Conference, Belgrade 1980*, pp. 90—101; — *Report of the Sixtieth Conference, Montreal 1982*, pp. 88—100, 113—115.

је прихваћен на заседању Комитета у Женеви 7. и 8. марта 1984.⁽²⁹⁾ Уз текст извештаја поднет је и нацрт резолуције којим се предвиђа усвајање правила садржаних у извештају (под називом: *Париски минимални стандард норми о људским правима у ванредном стању*) и њихово достављање Уједињеним нацијама, посебно Комисији за људска права и Поткомисији за спречавање дискриминације и заштити мањина. Поред тога од Комитета се тражи да настави проучавање примене минималних стандарда у ванредном стању, као и да предузме додатна проучавања у оквиру свога делокруга. Пред почетак конференције Комитет је допунио нацрт резолуције предлогом да се усвојена правила доставе и регионалним организацијама (Европском савету, Организацији америчких држава и Организацији афричког јединства).

По традицији, која се ствара од 58. Конференције у Манили (1978), о људским правима се расправљало првог радног дана. Традиција је одржана и у томе што није било довољно времена да добију реч сви пријављени говорници, нити да се нацрт резолуције и формално усвоји. Овога пута је то било још теже јер је прекинута традиција да се људска права разматрају на две радне седнице. Зато је резолуција усвојена суштински у дебати у којој су одата многа признања Комитету, свакако делом из учтивости. То потврђују многи предлози за измене и допуне. Тако је професор Роже Пенто (*Roger Pinto*) предложио да се међу права која се морају поштовати у време ванредног стања (поред слободе мишљења, савести и вероисповести) уврсти и слобода информација. Осим тога предложио је да се, у оквиру права на учествовање у управљању, предвиди и право приступа службама информација, ма колико то било теже од претходног⁽³⁰⁾. Конференција је прихватила први предлог, иако очигледно нема основа у члану 18. Пакта о грађанским и политичким правима, нити у било којој његовој одредби (јер Пакт не познаје ни слободу информација ни право на информисање као такво). Међутим, с тим се није сложио Комитет за нацрте (*Drafting Committee*) па ће коначну реч, као и о свим резолуцијама, имати Извршни савет Удружења чија је седница заказана за 24. новембар 1984. у Лондону. О другом предлогу се није изјашњавало јер предлагач то није захтевао, али ваља истаћи да је гарантовање самог права на учествовање у јавним пословима у време ванредног стања, у извештају Комитета недовољно убедљиво образложено, јер има основа само у члану 23. Америчке конвенције о људским правима и чију важност потврђује члан 5, ст. 2. Међународног пакта о људским правима, разуме се само у погледу држава које прихвате Америчку конвенцију.

Занимљив је био и предлог госпође Кремер-Бак (*Kraemer-Bach*) да се изоставе гаранције неповредивости породичних права. Иако су у извештају Комитета она наведена као збир права из Пакта о грађанским и политичким правима (а само су по Америчкој конвенцији о људским правима неповредива за време ванредног стања, као и напред поменуто право учествовања у управљању), она сматра да би њихово помињање у овом склопу могло да изазове неспоразуме и да доведе до злоупотреба (слично мишљење је писац ових редова изнео у писменим примедбама на преднацрт извештаја). Конференција је одлучила да се у предложеним правилима брише став који не ограничава право држава да прописују мере које се тичу планирања породице и тако умање страховања од претераног уплитања у породичне односе.

На конференцији су се чуле још неке примедбе које је својевремено ставио писац ових редова. Две такве примедбе је поновио Љубен Кулишев (Бугарска, иначе нови члан Комитета за примену људских права). Једну је представљало неслагање с једнаким позивањем на свеопште и регионалне акте и тиме изједначавањем акта неједнаке правне вредности, а другу, да се право на живот не може испопљивати у забрани депортација. У овоме је он отишао корак даље истичући да

(29) О томе белешка у „Аналима Правног факултета у Београду“, 1984, бр. 3—4, стр. 586—593.

(30) Професор Пенто се дуже бави проблемом информисања а ове године је објавио књигу R. Pinto, *La liberté d'information et d'opinion en droit international*, Paris 1984.

се право на живот не исцрпљује ни у расправама о смртној казни. Вероватно да је најважније везивање права на живот за право на мир. Без коментара је прошла његова опаска да се права мањина не исцрпљују правилима о ванредном стању, већ да имају далеко шири значај па је предложио да се то шире питање изостави јер превазилази оквире извештаја. Тешко је докучити да ли је у питању исправан начелан став или неслагање с помињањем мањина у било ком склопу.

Разумљиво је да је било покушаја да се правда постојеће стање у појединим земљама. Тако је Енрике Фернандо (такође члан Комитета за примену људских права) истицао да ванредно стање на Филипинима (тзв. *Martial Law*) није оно што се обично под тим подразумева, с преким судовима. Реч је о ограничењима неопходним за сузбијање побуне. Овај став заслужује пажњу, посебно ако се имају у виду мере предузете на Косову 1981, које се иначе сврставају у ванредно стање у студији коју је о том питању објавила Међународна комисија правника⁽³¹⁾.

Неслагање с појединостима било је више заоденуто предлозима за будући рад. Тако је М. Милојевић указао на питања која би требало дубље проучити, одн. ставити на дневни ред Комитета. То, пре свега, важи за основно питање — садржину минималних стандарда људских права за време ванредног стања које сваки документ различито одређује а има недоследности чак и у склопу истог акта (нпр. *Пакта о грађанским и политичким правима*). Можда је у томе најдаље отишла Хана Бокор-Сеге (*Hana Bokor-Szegö*, такође члан Комитета), предлажући да се проучавају нова питања. Полазећи од данас општеприхваћеног става да и пракса Уједињених нација све више потврђује неодвојивост политичких и економских права, она тврди да се пактови о људским правима остварују стварањем услова за примену до сада познатих права. Тако долази до нових права као што је право на развој. Зато се у будућем раду спровођење досадашњих аката мора посматрати у јединству свих права. Ма колико било тачности у овим запажањима, питање је колико има покушаја да се, условљавањем и на други начин, побегне од јасних обавеза и од испитивања како се оне спровode. У томе је и противречност: тражи се корак даље, а истовремено се тврди да то значи остваривање постојећег. Нејасно је у чему је напредак. Вероватно је све то утицало да Конференција, без икаквих измена, усвоји резолуцију како је предложена.

3. *Међународно медицинско и хуманитарно право*. — Пошто се повремено бавило појединим питањима заштите учесника у оружаним сукобима⁽³²⁾, Удружење за међународно право је приступило њиховом систематичнијем изучавању⁽³³⁾. Не напуштајући хуманитарни вид, оно је предузело разматрање примене Женевских конвенција у целини⁽³⁴⁾. Затим као да креће другим правцем: почиње да се бави питањем организовања помоћи у случају природних несрећа⁽³⁵⁾. У међувремену је Комитет за међународно медицинско право променио име у Комитет за међународно медицинско и хуманитарно право⁽³⁶⁾, а такође и предмет рада поново се вративши ратном праву, тј. питању помоћи жртвама рата⁽³⁷⁾.

На основу мишљења чланова изражених у одговору на упитник, Комитет је 61. Конференцији поднео коначан извештај у којем су исцрпно али сажето изнети извори, наведене категорије угрожених лица, са кра-

(31) *International Commission of Jurists, States of Emergency. Their Impact on Human Rights*, Geneva 1983, pp. 84—85.

(32) Вид. бел. 3, 4. и 5.

(33) Почев од 47. Конференције у Дубровнику 1956, посебно под називом: *Међународно медицинско право*, што указује на тежиште деловања. Под тим називом појављује се на дневном реду 48. Конференције у Њујорку 1958, 49. Конференције у Хамбургу 1960, 50. Конференције у Бриселу 1962, 51. Конференције у Токију 1964. и 52. Конференције у Хелсинкију 1966.

(34) На 53. Конференцији у Буенос Аиресу 1968. и 54. Конференцији у Хагу 1970.

(35) На 55. Конференцији у Њујорку 1972, 57. Конференцији у Мадриду 1976, 58. Конференцији у Манили 1978. и 59. Конференцији у Београду 1980.

(36) На 57. Конференцији у Мадриду 1976.

(37) На 60. Конференцији у Монреалу 1982.

ним коментарима у којима је указано да је потпунија заштита жртава међународних сукоба. Допунска заштита за нерегулисане случајеве могла би се обезбедити посебним споразумима као што је типски уговор за жртве природних несрећа, усвојен на 59. Конференцији у Београду (1980). Иако се то не каже изричито, очигледно се очекује да празнине буду попуњене основним начелима заштите основних људских права (права на живот, здравље, сигурност, протегнута на помоћ породици), солидарности (хуманитарни карактер помоћи, непристрасност, разне олакшице) и немешања у унутрашње ствари држава. Зато се закључује да има довољно правних правила али да кључни проблем представља њихово поштовање. Предлаже се повећање напора, преко Генералне скупштине УН и Опште конференције Црвеног крста, да се прихвате допунски протоколи уз Женевске конвенције (од 8. јуна 1977) као и додатно тумачење постојећих правила а у њиховом недостатку примена де Мартенсове клаузуле, уз повећану улогу хуманитарних организација.

Са своје стране председник Комитета Пол де Ла Прадел (*Paul de La Pradelle*) је предложио да Комитет опточне проучавање питања заштите и надзора над „људским генетичким материјалом“. Уводно излагање поднела је Барта Марија Кноперс (*Bartha Maria Knoppers*), професор Универзитета Мекгил из Монреала. Питање је веома актуелно и тиче се не само промена у наследним особинама већ, посредно или непосредно, будућности па и опстанка човека. Стога није случајно оно било обухваћено радом Истраживачког центра хашке Академије за међународно право (1983) у оквиру права човека на живот.

После расправе, којом је председавала Сизан Бастид (*Suzanne Bastid*), Конференција је усвојила резолуцију којом се државама скреће пажња на њихову одговорност. Исто тако оне се позивају да предузму сваку меру, индивидуалну или колективну, која би била потребна да би се обезбедила примена и поштовање Женевских конвенција. Од држава учесница у сукобу се тражи да прихвате сваку помоћ треће државе, Црвеног крста и других квалификованих и признатих невладиних установа.

У вези с другим питањем Конференција је једногласно прихватила резолуцију под називом *Заштита људске личности*. Њоме се тражи да се у програм будућег рада Комитета унесе питање: *Међународни механизми за заштиту људске личности пред технологијом рабања*.

4. *Међународно кривично право*. — Поштовање Женевских и других конвенција којима су створена правила ратног права заокупљало је пажњу и Комитета за међународно кривично право. Наравно да су и други проблеми међународног кривичног права били предмет проучавања Удружења за међународно право⁽³⁸⁾. Сва та питања поново је разматрао Комитет за међународно кривично право, образован за време 57. Конференције Удружења у Мадриду (1976), пошто су задржала своју актуелност. Први програм рада Комитета утврђен је на састанку у Паризу (1977). Аустралијски огранак Удружења је предложио да се изрази нацрт конвенције о узајамној помоћи у кривичним стварима, очигледно под утицајем дуго владајућег схватања да је екстрадиција најважнији предмет међународног кривичног права, чиме се Удружење за међународно право бавило 1908—1928.⁽³⁹⁾ Насупрот томе, Југословенско удружење за међународно право (професор Милош Радојковић) је заступало модерније схватање по којем би суђење за међународна кривична дела од стране међународног кривичног суда дало боље резултате од екстрадиције која зависи од двостраних односа између држава, па је предложило да се то питање унесе у програм рада Комитета. Већина његових чланова је то, писмено или усмено, прихватила. На основу тога су 58. Конференцији поднети нацрти конвенције о експатријацији и репатријацији и статута међународне истражне комисије који су поново разматрани, допуњени и усвојени на 59. Конференцији Удружења. Том приликом је први пут разматран нацрт статута међународног кривичног суда. Сва су питања поново разматрана на 60. Конференцији када су

(38) Вид. бел. 5, 6, 7. и 8.

(39) Вид. бел. 6.

усвојени нацрти конвенције о експатријацији и статута међународне истражне комисије, док је одлучено да се настави рад на нацрту статута међународног кривичног суда.

Као више пута раније, Комитет за међународно кривично право је 61. Конференцији поднео веома опсежан извештај (делом и на два језика) са четири додатка: *Додатак Прилогу нацрта статута међународног кривичног суда* (који се односи на изворе), *Извештај о Протоколу I уз статут суда и истражне комисије* (који се односи на кажњавање), *Нацрт конвенције о кривичној одговорности лица која уживају међународни имунитет* и *Уводне напомене председника Комитета*. Уз овај иначе шести извештај Комитета поднети су и нацрти три резолуције. Два нацрта предвиђају достављање статута међународног кривичног суда, односно протокола о кажњавању, Уједињеним нацијама а трећи наставак рада Комитета на питању кривичне одговорности лица која уживају међународни имунитет.

Када је реч о расправљању питања из ове области (каогод и из међународног медицинског и хуманитарног права) постало је већ уобичајено да не учествује онолико говорника колико би се, с обзиром на значај питања, могло да очекује. Изгледа да се ова питања сматрају за сувише „техничка“ чије сувише стручно расправљање није привлачно за шири круг слушалаца и могућих учесника, јер не омогућава коришћење „врџих“ парола и празних речи које никога не обавезују. С друге стране, за квалификовано учеће у расправи потребно је добро познавање области чији развој из многих разлога није био уједначен. Зато није случајно што су многи говорници имали у виду унутрашње право своје земље и са тог становишта посматрали решења која је предложио Комитет. То само по себи не мора да буде рђаво. Напротив, може да значи допринос развоју теорије у питањима од општег значаја. То на овој конференцији, ипак, није био случај. Пре би се могло рећи да су неки предлози изазивали недоумице, иако су били подстакнути добрим намерама. Тако се, на пример, потпредседник Државног савета Грчке (*Tsoutsos*) залагао за давање имунитета не само судијама међународног кривичног суда него и адвокатима и сведоцима и другим учесницима у поступку пред судом (изузев, наравно, оптужених за које су предвиђене посебне гаранције правичног суђења) као што су вештаци, затим особље суда, истражне комисије и бирои за помишљање и условни отпуст. Предложена решења су заиста непотпуна, али ни опширно образложени предлог о имунитету адвоката, сведока и вештака није био јасан у томе на чијој територији треба да имају имунитет и од кога треба да их штити. Како су поменути притисци и прогони стекао се утисак да им највећа опасност прети од сопствене државе, што би било тачно када би се радило о националним судовима. Међутим, када је реч о суђењу пред међународним кривичним судом имунитет треба да штити од власти државе на чијој се територији налази седиште међународног суда. Власти те државе треба да омогуће свим лицима приступ на своју територију и све олакшице потребне за обављање посла. Стога је председавајући, канадски адвокат Кола (*Colas*), који је бриљантно руководио седницом, изнео своје мишљење да је заштита од домаћих власти ван домаћаја међународних имунитета. Ова изјава не прејудицира решење, јер се потпунија образложења предлога за измене и допуне могу наћи у писменим текстовима а која су у усменим излагањима скраћивана или изостављана. Независно од тога М. Милојевић се, у низу примедба које је ставио на нацрт статута међународног кривичног суда (начин избора судија, извори права, правни лекови), заложио за признавање међународног имунитета не само судијама (како предвиђа члан 12. нацрта) већ и другим лицима, користећи се искуствима међународних судова и Међународног војног суда у Нирнбергу.

Конференција је прихватила резолуцију којом се предвиђа достављање нацрта статута међународног кривичног суда Уједињеним нацијама. Са своје стране председник Комитета професор Лудвик Кос-Рабчевић-Зубковски (*Ludwik Kos-Rabcewicz-Zubkowski*) је, у осврту на примедбе, обећао да ће Комитет пажљиво размотрити све примедбе пре него што

буде редиговао текст који ће бити достављен Уједињеним нацијама.

Изречена опаска о релативно слабом интересовању за питања међународног кривичног права односи се највише на Протокол I уз нацрт статута суда који се односи на кажњавање на који се ни један учесник у расправи није осврнуо. Како је приметио председник Комитета, ово је нужан додатак статуту суда који мора да изриче казне у складу с начелом *nulla poena sine lege*. (Први део тог начела: *nullum crimen sine lege* је задовољен одредбама нацрта статута суда у којима се наводи кривична дела, односно извори у којима се она налазе.) Ово је врло важно питање и политички и теоријски због преплитања међународног и унутрашњег права. Имајући то у виду писац ових редова је предложио (односно поновио свој предлог са 59. Конференције) да Удружење подстакне рад на завршавању кодекса злочина против мира и безбедности човечанства. Кодификацијом међународног права смањивале би се могућности за примену унутрашњег права, а тиме и за различите приступе у процењивању међународно кажњивих поступака. Без обзира на то нико се није освртао на ово питање. Као да се брижљивим заобилажењем прикривала неспремност. Тако је овај део прихваћен прећутно пошто је констатовано да није било примедби. Сигурно је да ће се о томе расправљати, макар у другој средини. Остаје да се забележи да је једна прилика пропуштена. Питање је у којој мери и кривичном Комитета јер је остало некако скривено иза статута међународног кривичног суда. Можда је у њему требало да нађе одговарајуће место.

То није случај с трећим предлогом Комитета, поднетим тек на самој Конференцији, у облику додатка и нацрта резолуције. Реч је о потреби да се предвиди и одговорност лица која уживају међународни имунитет. Предлог је изазвао велико интересовање учесника. Навођени су примери дипломата који врше кривична дела заштићени имунитетом, било у личну корист (нпр. шверци) било у корист држава или неке организације (нпр. тероризам). По класичном дипломатском праву држава у којој су акредитовани може једино да их прогласи непожељним и тако уклони са своје територије. Никакве санкције према њима не може да примени. Сада се предлаже увођење њихове одговорности, бар када су у питању најтежа међународна кривична дела, у духу Нирнбершких начела. Питање је врло осетљиво, па је посебном резолуцијом прихваћен предлог Комитета да се настави с његовим проучавањем. То неће бити усамљени корак, јер се чују захтеви (нарочито из Велике Британије) да се ревидирају неке одредбе Бечке конвенције о дипломатским односима (1961), нарочито имајући у виду потребу ефикасније борбе против међународног тероризма.

5. *Међународни тероризам*. — По себи се разуме да ово питање није постало актуелно тек данас. Напротив, могло би се рећи да су поједини облици овог кривичног дела подстакли расправе о стварању међународног кривичног суда и о јачању међународне сарадње у кривичним стварима. То се огледа и у раду Удружења за међународно право, како пре другог светског рата⁽⁴⁰⁾ а још више после рата, нарочито када је, на 53. Конференцији у Буенос Аиресу (1968), образован Комитет за пиратерију са задатком да проучи савремено пиратство, како на мору тако и у ваздуху, и да изради модел конвенције. Комитет је 54. Конференцији поднео два извештаја: Харолдо Валадао (*Haroldo Valladao*) је израдио општи извештај а Јакоб Сандберг (*Jacob Sundberg*) извештај о скретању ваздухоплова. Оба извештаја су позитивно оцењени. Треба напоменути да је на истој конференцији један облик овог кривичног дела, ваздушно пиратство, био разматран у оквиру рада Комитета за ваздухопловно право⁽⁴¹⁾. Иако је Конференција изразила жељу да оба комитета наставе започета проучавања⁽⁴²⁾, на наредној, 55. Кон-

(40) Вид. бел. 6. и 8.

(41) *Незаконите интервенције на ваздухоплову* на 54. Конференцији у Хагу 1970. и 55. Конференцији у Њујорку 1972.

(42) Истина, у погледу Комитета за пиратерију је „препоручено Извршном савету да захтева“ да се продужи рок док је за Комитет за ваздухопловно право „препоручено“ да настави рад, дакле, без консултовања Извршног савета. *ILA, Report of the Fifty-fourth Conference, The Hague 1970, pp. xi, xviii.*

ференцији, појавио се само извештај Комитета за ваздухопловно право. Но, и он је тада последњи пут разматрао ово питање. Додуше, у усвојеној резолуцији се Комитету препоручује да настави започета проучавања⁽⁴³⁾ али на 56. Конференцији у Њу Делхију (1974/75) ово питање обрађује новоосновани Комитет за међународни тероризам, дајући му разумљиво општи вид и не сведећи га на ваздушно и морско разбојништво⁽⁴⁴⁾. Он је 57. Конференцији у Мадриду (1976) поднео нацрт конвенције о правној контроли над међународним тероризмом. Тај нацрт је разматран и на 59. Конференцији у Београду (1980) после које је Комитет 60. Конференцији у Монтреалу (1982) поднео извештај о неким начелним питањима (национална надлежност и самотумачење, развој међународног ратног права, синтезе), праћен списком међународних уговора који се односе на тероризам с бројем или пописом држава које су их прихватиле и законима неких држава.

Међутим, и у Београду и у Монтреалу се расправљало највише о дефиницији тероризма. Једно од основних питања је било да ли је могућа општа дефиниција која би „покрила“ све облике у којима се тероризам испољава. Посебну тешкоћу представљало је покретање питања која, по неким, имају везе с тероризмом, као што су државни тероризам (посебно питање одговорности државе), борба за национално ослобођење (позивањем на право на самоопредељење), унутрашњи сукоби и интервенције. Тиме се практично покреће не само питање односа правила међународног права у доба рата и у доба мира него и међусобне усклађености правила међународног права у целини. Када се ствари тако заплету не могу лако да се размрсе. Стога није изненађујуће да се расправа поновила и на 61. Конференцији, са истим аргументима и позивањем на ставове изречене на претходним конференцијама, иако је Комитет поднео синтетички извештај у светлу расправе вођене на претходној конференцији.

И овога пута је у средишту пажње била дефиниција тероризма. Није изостало указивање на тешкоће да се дође до опште дефиниције уз мноштво конвенција о разним видовима тероризма (о чему се говорило још на Конференцији у Београду), као и на потребу да се тероризам одвоји од свих облика рата, односно међународних (међудржавних) и унутрашњих (грађанских) сукоба (као на Конференцији у Монтреалу)⁽⁴⁵⁾. Међутим, и поред свега тога очигледно је да би борба међународне заједнице са овим злом⁽⁴⁶⁾ била знатно тежа без једне опште дефиниције. Ма колико од правних мера не би требало очекивати превише, ипак би била неопходна једна дефиниција која би садржала општа начела или правна правила. Оваква дефиниција би нужно била опасна или синтетичка. У сваком случају би морала да садржи елементе који су заједнички свим делима тероризма из посебних конвенција. Такви би, на пример, елементи били: да је тероризам међународно кривично дело (што значи да не интересује само две државе већ целу међународну заједницу која је одговорна за његово сузбијање), да је акт насиља уперен против одређених личности-субјеката (држава, организација, појединаца) или вредности (личних и друштвених, као што су живот, слобода, безбедност, имовина, везе итд.) које међународна заједница тежи да заштити, да је извршено од појединаца или група појединаца, независно од било које врсте имунитета (дипломатског, парламентарног и сл.). Ово утолико пре, ако се тероризам сматра за злочин против човечности⁽⁴⁷⁾. У том случају би за њега у потпуности важила Нирнбершка начела, међу којима и она која не ослобађају од одговорности позивањем на државни имунитет (Начело III) или наређење

(43) *I.L.A. Report of the Fifty-fifth Conference*, New York 1972, p. xlix.

(44) У међувремену је, одлуком Извршног савета од 18. новембра 1972, распуштен Комитет за пиратерију.

(45) *Report of the Sixtieth Conference*, Montreal 1982, pp. 372—373.

(46) Које су писац ових редова и Љ. Кулишев изједначили с пиратеријом, а терористе с пиратима. Терористи су непријатељи међународне заједнице, човечанства, као и пирати. У том смислу се гонорило и два дана раније у вези с нацртом међународног кривичног суда.

(47) Тај став су заступали писац ових редова и Љ. Кулишев.

претпостављеног (Начело IV). Томе би се могли додати и други елементи, по некимa и противправност. Очигледно је да би оваква дефиниција била сувише општа, па се поставља питање њеног практичног дејства. Она би пре свега била применљива заједно са дефиницијама сваког појединог дела тероризма у посебним конвенцијама, али би и сама могла да обезбеди кажњавање и дела која нису обухваћена конвенцијама. По себи се разуме да би морала да садржи довољно елемената за одређивање кривичног дела тероризма тако да кажњавање позивањем на њу не би било у супротности с начелом *nullum crime sine lege*. У том случају недостатак посебне конвенције не би могао да буде изговор за неизвршење једне међународне обавезе.

Тиме би се од тероризма јасно одвојили сви слични облици насиља, пре свега рат у свим облицима или видовима. Рат или оружани сукоб је једно, тероризам нешто сасвим друго. То је нарочито јасно за тероризам у време мира. Али и у време рата су јасно одређена дела која подлежу строгом кажњавању (ратни злочини). Њима би се могла придружити сва дела тероризма, без обзира да ли ће се прихватити њихово сврставање у злочине против човечности. На тај начин би се избегле нејасноће које је у ову област унела одлука Генералне скупштине УН да се с Конвенцијом о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица која уживају међународну заштиту, укључујући дипломатске представнике, увек наводи и резолуција⁽⁴⁸⁾ којом је она усвојена. У поменутој резолуцији се истиче да одредбе Конвенције ни на који начин не могу да ометају остваривање законитог права на самоопредељење и борбу против расне дискриминације. На тај начин је омогућено да се једна очигледна ствар претвори у злоупотребу друге. Поготово што то може да буде учињено под заштитом имунитета, о чему је било речи у вези с радом Комитета за међународно кривично право. На овом месту напоменимо да се и у вези с тероризмом излаз видео у одбацивању сваког имунитета када је реч о овом међународном злочину.

Преплитање с радом Комитета за међународно кривично право било је у још по нечем. Тако је поменуто и питање суђења терористима пред међународним кривичним судом. Извештај Комитета за међународни тероризам полази од надлежности судова држава и у том светлу садржи правило *aut judicare, aut dedere*. Видљива је предност дата суђењу (свакако пред судом државе у којој је дело учињено, дакле на основу територијалне надлежности државе по начелу *forum delicti commissi*). Тек на другом месту се помиње издавање терористе другој држави (жртви напада) ради суђења. Тиме се више истиче заинтересованост прве државе, односно њена дужност која замењује досадашњу релативну равнодушност (ако не и извесне симпатије!) према тероризму упереном против друге државе. То је пут да коначно преовлада начело универзалности које почива на једнакој заинтересованости или општем интересу за сузбијање овог облика криминалитета. На свој начин тим путем је пошао и Комитет за међународно кривично право нацртом конвенције о експатријацији и репатријацији, поднетим 58. Конференцији у Манили (1978)⁽⁴⁹⁾, када с нагласком на екстрадицији. Као и у Манили, тако је и у Паризу више учесника у расправи (међу којима и писац ових редова) истичало да је, с обзиром на обележја овог међународног кривичног дела, свака држава заинтересована, надлежна и одговорна за предузимање свих мера за спречавање терористичке делатности, укључујући ускраћивање сваке помоћи лицима осумњиченим за тероризам као и узајамно обавештавање. Реч је о обавези сарадње у најширем смислу, као што је истакнуто у наведеној Конвенцији о спречавању и кажњавању тероризма против међународно заштићених лица и у Закључку Конференције о европској безбедности и сарадњи у Мадриду (1983). Како је истакао један учесник у расправи (Јб. Кулишев) обавезе држава су за сада углавном у нечињењу или уздржавању. Своде се

(48) Резолуција бр. 3166 (XXVIII), од 14. децембра 1973.

(49) За став писца *ILA, Report of the Fifty-eighth Conference*, pp. 489—490.

на набрајање шта све не смеју државе да чине, а само се две обавезе састоје у чињењу: да суде терористима или да их издају. Због тога би требало да се прошире активне обавезе држава. По њему би то подразумевало подстицање да се прихватају одговарајући међународни уговори, размењују обавештења и предузимају друге мере за спречавање тероризма. То произлази и из општег правила међународног права о одговорности државе за све што се дешава на њеној територији, пошто једино она располаже снагом за одржавање реда. На основу тога за суђење терористима била би надлежна свака држава у чијој се власти нађу. Ако је то опште прихваћено у случају пиратерије, нема разлога да то не буде и у случају њеног савременог и још опаснијег облика.

Конференција је резолуцијом прихватила нека основна правила о међународном тероризму, садржана у извештају Комитета, и одлучила да с њима упозна Уједињене нације. Од Комитета је затражено да изрази нацрт подробнијих правила и да продужи проучавање могућности за примену правила која важе у доба рата и мира.

6. Будућност ће показати праву вредност резолуција усвојених на овој Конференцији (о којима коначну реч даје Извршни савет Удружења). То важи како за оне које се односе на питања чије је разматрање у оквиру Удружења за међународно право окончано, тако и за оне које се односе на питања чије се проучавање наставља. Ако је тешко оцењивати практичну вредност, може се оцењивати њихова теоријска вредност, укључујући њихов допринос развоју теорије међународног права. За то су потребна дубља проучавања која ће бити могућа тек пошто буде објављен уобичајени зборник *Извештај са Конференције*. Предност будућих истраживача неће бити само у томе што ће моћи натенане да проучавају све што буде објављено већ и у томе што учесници све до појаве *Извештаја* располажу једино извештајима комитета, резолуцијама (не коначним) и личним белешкама. Стога су запажања учесника нужно непотпуна и у великој мери заснована на личним утисцима. Њихов непотпун преглед збивања проузрокован је највише истовременим расправљањем у више секција (ради уштеде) тако да ниједан учесник, ни поред највеће заинтересованости, физички не може непосредно да прати рад конференције у целини. Из тога произлази задатак научних организација да се ангажују у припремању већег броја стручњака за учешће на оваквим скуповима. Заиста је штета не искористити прилике у којима тематска разноврсност и толерантност омогућавају слободну расправу о питањима од најширег значаја.

др Момир Б. Милојевић